

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ได้พยายามอธิบายปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมผ่านสาขาวิชาต่างๆ เช่น เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ เป็นต้น สำหรับสาขาวิชาประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์แนวเดิมของไทยในอดีตจะให้ความสนใจกับศูนย์กลางอำนาจ รัฐ หรือชนชั้นปกครองเป็นหลัก แรงผลักดันทางประวัติศาสตร์ของการศึกษาประวัติศาสตร์แนวเดิมจึงมักเป็นมานุษย ไม่ให้ความสนใจต่อชาวบ้าน ภาพของหมู่บ้านในเนื้อหาของประวัติศาสตร์แนวเดิมจึงมักเป็นภาพนิ่ง ราบเรียบ ปราศจากความขัดแย้ง ไม่มีผู้ได้เปรียบผู้เสียเปรียบในสังคม ไม่เห็นความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ภาพของชาวบ้านหรือหมู่บ้านมักจะปรากฏอย่างรวมๆ ว่าคือผู้ที่เป็นไพร่ หรือทาส ในระบบศักดินา เป็นผู้ต้องส่งส่วยหรือเสียภาษี เป็นผู้ร่วมสู้รบศัตรูเพื่อรักษาไว้ในบางเวลา มีความเป็นเอกภาพกลมเกลียว เป็นต้น ทั้งนี้เพราะประวัติศาสตร์แนวเดิมมีมุมมองจากบนลงล่าง จึงไม่สามารถทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหวและความซับซ้อนของหมู่บ้านและไม่สามารถมองเห็นหรือเข้าใจหมู่บ้านตามความเป็นจริงได้ นอกจากนี้ประวัติศาสตร์แนวเดิมยังอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือของผู้ปกครองโดยการเปลี่ยนแปลง บิดเบือน ปกปิด หรือเน้นเฉพาะบางจุดในเนื้อหาประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปกครองโดยง่าย เช่น การบิดเบือนเนื้อหาของพงศาวดารสมัยอยุธยาในสมัยรัตนโกสินทร์ การปลุกกระแสชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น

ประวัติศาสตร์แนวเดิมจึงมีข้อบกพร่องอย่างน้อย 2 ด้าน คือ 1) ไม่สามารถทำให้รู้หรือเข้าใจเนื้อหาของประวัติศาสตร์ตามความเป็นจริงได้โดยเฉพาะในระดับหมู่บ้าน 2) ในด้านความสัมพันธ์ทางอำนาจของคนในสังคม ประวัติศาสตร์แนวเดิมมีแนวโน้มที่จะเข้าข้างและเอื้อประโยชน์ต่อผู้มีอำนาจในสังคมหรือผู้ปกครอง นั่นคือการสนับสนุนให้ความไม่เท่าเทียม การกดขี่ การแย่งชิงทรัพยากรจากผู้มีอำนาจน้อยกว่ายังคงดำรงอยู่ต่อไป เช่น การที่เห็นว่ามานุษยเป็นแรงผลักดันทางประวัติศาสตร์ทำให้ประวัติศาสตร์แนวเดิมมีมุมมองจากบนลงล่าง การมีมุมมองเช่นนี้เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐปัจจุบันในการออกกฎหมายมากำหนดควบคุมชาวบ้านได้ง่าย กับทั้งทำให้

มองไม่เห็นศักยภาพของชาวบ้านในการปรับตัวในรูปแบบและระดับต่างๆ เพื่อต่อสู้และพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตนเอง ดังปรากฏเป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน

การศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวประวัติศาสตร์หมู่บ้านซึ่งเพิ่งได้รับการพัฒนาในช่วงไม่นานมานี้ จึงต้องการแก้ไขจุดอ่อนของประวัติศาสตร์แนวเดิมโดยการหันมาให้ความสนใจกับประชาชนทั่วไปในสังคมยิ่งขึ้น ทำให้จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดวิธีการจากสาขาวิชาอื่นมาประกอบในการอธิบายด้วย เพราะการศึกษาเช่นนี้จะมีความละเอียดซับซ้อนเกินกว่าที่จะใช้สาขาวิชาได้อย่างเดียวมาอธิบายได้อย่างเพียงพอ¹ แรงผลักดันทางประวัติศาสตร์ของแนวโน้มนี้มีหลากหลาย แต่คือปัจจัยอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เป็นต้น การศึกษาจะมุ่งศึกษาหน่วยเล็กๆ ระดับหมู่บ้าน หรือท้องถิ่นหนึ่งๆ และพยายามจะทำให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากความสัมพันธ์กันระหว่าง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในระดับหมู่บ้าน ท้องถิ่น จนถึงระดับประเทศ โดยเชื่อว่าการศึกษาในแนวโน้มจะทำให้อธิบายและเข้าใจสังคมได้ดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านถือได้ว่าเพิ่งเริ่มต้น จึงยังคงต้องการการปรับปรุงทั้งด้านแนวคิดและวิธีการในการศึกษาอีกมาก ที่ผ่านมามีปัญหาที่พบในการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านมีหลายประการ เช่น การที่ผู้ศึกษามักสนใจบางประเด็นเช่นเศรษฐกิจจนทำให้กลายเป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไป การที่มุ่งเน้นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงไม่ยาวนานนัก การที่สามารถศึกษาได้เพียงภาพกว้าง แต่ไม่สามารถลงลึกถึงระดับโครงสร้างสังคมและการเคลื่อนไหวที่ซับซ้อนภายในได้ การที่ไม่สามารถเชื่อมโยงระดับจุลภาคให้เห็นพัฒนาการต่อเนื่องจากอดีตและอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภาพรวมกว้างได้ เป็นต้น² ปัญหาเหล่านี้ผู้ศึกษาเห็นว่านอกจากจะเกิดขึ้นจากการพยายามปรับแนวคิดวิธีการศึกษาแบบสหสาขาวิชามาร่วมศึกษาซึ่งยังไม่ลงตัวนักแล้วยังเกิดจากการตั้งคำถามหรือการกำหนดหน่วยการวิเคราะห์ที่ไม่ครอบคลุมด้วย

ดังนั้นในการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านครั้งนี้ จึงต้องการตั้งคำถามโดยกำหนดประเด็นที่จะเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่การปรับตัวด้านการจัดการทรัพยากรของชาวบ้าน โดยเห็นว่าจะสามารถทำให้เชื่อมโยงไปสู่ประเด็นอื่นๆ ได้อย่างรอบด้าน เนื่องจาก ทรัพยากร คือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านจะใช้นำมารองรับความอยู่รอดของตนเอง ของครอบครัว และของชุมชน การปรับตัวด้านการจัดการทรัพยากรจึงถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักของการปรับตัวของชาวบ้าน นั่นคือการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านเป็นรากฐานสำคัญในการทำมาหากิน ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในนิเวศน์หน่วยหนึ่ง รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันทั้งในระดับชุมชนและ

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม “คำนำ” ใน สุเทพ สุนทรนาศส์ มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2540), 10.

² เรื่องเดียวกัน , 15-18.

ในวงกว้าง ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงคลี่คลายไปในเวลาต่างๆ ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปเหล่านั้นจะทำให้การจัดการทรัพยากรเปลี่ยนไปด้วย การจัดการทรัพยากรจะเป็นตัวบันทึกการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายดังกล่าวไว้ การใช้การจัดการทรัพยากรของหมู่บ้านมาศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านจึงสามารถทำให้โยงความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐหรือสังคมวงกว้างโดยผ่านประเด็นการจัดการทรัพยากรได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะในช่วงที่รัฐพยายามเข้าไปครอบงำการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านผ่านกฎหมายและกลไกอื่นๆของรัฐ และมีผลโดยตรงต่อการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านอย่างมากเช่นปัจจุบันนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านโดยศึกษาผ่านการจัดการทรัพยากรจึงทำให้เข้าใจความซับซ้อนของสังคมได้ดีขึ้น

นอกจากนี้การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านโดยผ่านประเด็นการจัดการทรัพยากรต้องใช้ทักษะจากหลายสาขาวิชาเข้ามาเกี่ยวข้อง อันจะเปิดให้มีการศึกษาแบบสหวิทยาการเกิดขึ้นในการศึกษาทั้งในขั้นการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์เพื่อเข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ความหมายที่ซ่อนอยู่ในการจัดการทรัพยากรให้แปรออกมาเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาเห็นว่าแม้จะนำสาขาวิชาอื่นมาร่วมวิเคราะห์ แต่การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านต้องยึดแนวทางการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ไว้เป็นหลัก นั่นคือ ต้องการศึกษาให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาต่างๆ และเนื่องจากประเด็นเรื่องการจัดการทรัพยากรนั้นเกี่ยวโยงไปถึงประเด็นอื่นได้กว้างขวาง ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวทางนี้จึงสามารถทำให้เห็นถึงกระบวนการคลี่คลายซึ่งเกิดมาจากสาเหตุปัจจัยอันหลากหลาย สัมพันธ์กันซับซ้อน การศึกษาอาจจะไม่เน้นการค้นหาสาเหตุหรือผลของปรากฏการณ์หนึ่ง แต่ต้องแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเงื่อนไขหลายๆอย่างที่ปรากฏและคลี่คลายอยู่ในกระบวนการเดียวกัน การคลี่คลายดังกล่าวมิใช่พิจารณาเฉพาะการคลี่คลายด้านรูปแบบรูปธรรมภายนอก เช่น รูปแบบของประเพณี รูปแบบของการจัดการที่ดิน เท่านั้น แต่ต้องพิจารณาไปถึงการคลี่คลายของสิ่งที่เป็นนามธรรมด้วย นั่นคือการคลี่คลายของ “ความสัมพันธ์” เช่น เครือญาติ ชนชั้น วิธีการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต หรือการร่วมกันกระทำของปัจจัยต่างๆ ซึ่งบางครั้งมีความซับซ้อนจนไม่อาจอธิบายอย่างชัดเจน ทำได้เพียงชี้แนวโน้มของการคลี่คลายเท่านั้น เป็นต้น การให้ความสนใจกับการคลี่คลายของสิ่งที่เป็นนามธรรมดังกล่าวจะทำให้ขอบเขตของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลกว้างออกไป และยังทำให้ดึงประโยชน์จากแนวคิด ทฤษฎีจากสาขาวิชาอื่นมาใช้ในการศึกษาได้ ทั้งในการตั้งกรอบคำถาม การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการให้ความหมายต่อข้อมูล โดยผู้ศึกษาต้องตระหนักเสมอว่าการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านต้องไม่ใช่เหตุการณ์ภายนอกหรือภายในชุมชนเป็นหลัก แต่ต้องใชการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านซึ่งเกิดจากปฏิกิริยาของทั้งสองส่วนมาในการพิจารณาการคลี่คลายของประวัติศาสตร์

สำหรับการศึกษานี้จะศึกษาชุมชนในชนบทเพื่อมุ่งพิจารณาถึงการคลี่คลายในด้านการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านมาเป็นประเด็นในการศึกษา โดยกำหนดคำถามหลัก 2 ประการคือ 1) ในแต่ละยุค สมาชิกในชุมชนมีแนวทางเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างไร 2) เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง ในแต่ละยุคชุมชนมีโอกาสในการปรับตัวกันอย่างไรในเงื่อนไขของยุคนั้นๆ

คำถามหลักดังกล่าวน่าจะทำให้สามารถแตกเป็นคำถามย่อยครอบคลุมประเด็นหลักคือการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านได้ โดยทรัพยากรจะหมายถึงทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งอาจจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงเวลา เช่น ที่ดิน ป่า สถานภาพทางสังคม ภูมิปัญญา ทักษะ สายสัมพันธ์กับผู้อื่น งบประมาณแผ่นดิน เป็นต้น และการจัดการทรัพยากรก็อาจปรากฏอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ รูปแบบการจัดการดิน น้ำ ป่า กฎระเบียบต่างๆ เป็นต้น

การศึกษาจะให้ความสนใจกับการจัดระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์เป็นหลัก เพราะการให้ความสนใจกับระบบความสัมพันธ์จะทำให้สามารถเชื่อมโยงไปถึงสิ่งที่ลึกไปกว่ารูปธรรมสู่ประเด็นที่เป็นนามธรรมได้ทั้งที่เป็นความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันและความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น การค้นหาความหมายของพิธีกรรม ความเชื่อ เป็นต้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวย่อมมีความเปลี่ยนแปลงเมื่อเงื่อนไขที่รองรับอยู่เปลี่ยนไป แต่การศึกษานี้ไม่ได้ต้องการค้นหาสาเหตุหรือผลของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา แต่ต้องการจะศึกษาถึงกระบวนการคลี่คลายของระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ซึ่งอาจจะไม่สามารถแยกแยะได้ชัดเจนว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดอะไรหรือเป็นผลมาจากอะไรในเชิงเดียว เพราะการคลี่คลายในแต่ละช่วงเวลาหมายถึงการร่วมกันกระทำของเงื่อนไขอันซับซ้อนหลากหลาย มีความเป็นสาเหตุและผลอยู่ในตัวอย่างต่อเนื่อง จึงคงไม่มีประโยชน์ในที่นี้ที่จะค้นหาในรายละเอียด ผู้ศึกษาจึงมุ่งที่จะอธิบายถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยเกี่ยวข้องต่างๆ และแนวโน้มในการคลี่คลายอันอยู่ในกระบวนการเดียวกัน

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจวรรณกรรมจะแบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ 1) การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่ผ่านมา 2) องค์ความรู้เกี่ยวกับแม่แจ่มและลุ่มน้ำแม่หลู

1) การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่ผ่านมา

ด้วยเหตุที่การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่ผ่านมาได้พยายามนำแนวคิดวิธีการของสาขาวิชาอื่นมาร่วมศึกษาแบบสหสาขาวิชาเพื่อให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้ดีขึ้น และขณะนี้ก็ถือว่ายังเป็นช่วงเริ่มต้นของการศึกษาแนวนี้ ดังนั้นงานศึกษาที่ผ่านมาจึงยังไม่อาจหรือไม่จำเป็นต้องแยกแยะว่าแต่ละการศึกษาเป็นผลงานในสาขาวิชาประวัติศาสตร์หรือสาขาวิชาใดโดยเฉพาะ

จากการสำรวจงานศึกษาที่มีลักษณะเชิงประวัติศาสตร์หมู่บ้าน โดยสนใจศึกษาความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านที่ผ่านมาหลายได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านเกิดขึ้นจากการให้ความสนใจต่อประวัติศาสตร์ของสามัญชนมากยิ่งขึ้นตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 แล้วอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศที่เกิดขึ้นตั้งแต่ชนชั้นนำของไทยทำสัญญาการค้าเสรีกับตะวันตก³ และเห็นเด่นชัดขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การศึกษาประวัติศาสตร์แนวนี้จะให้ความสนใจกับประชาชนทั่วไปในสังคม แรงผลักดันทางประวัติศาสตร์ของแนวนี้จึงมีหลากหลาย แต่คือปัจจัยอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เป็นต้น

การศึกษาในแนวประวัติศาสตร์หมู่บ้านที่ผ่านมาแบ่งได้เป็น 4 แนว โดยไม่ได้กำหนดว่างานศึกษาแต่ละชิ้นอยู่ในแนวใดโดยสิ้นเชิง แต่จะพิจารณาจากแนวโน้มโดยรวมของงานศึกษานั้นๆ เป็นสำคัญ ดังนี้

แนวที่ 1 การศึกษาหมู่บ้านอย่างเป็นภาพหนึ่งที่สนใจการอธิบายเหตุการณ์หนึ่ง โดยเฉพาะโดยไม่ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงกับภาพกว้าง บางครั้งจะมีลักษณะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น วิทยาการพื้นบ้านการจำแนกที่ดิน⁴ หรือมักจะสนใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วกำหนดปัจจัยขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือพิจารณาหรือประเมินผล โดยไม่ได้วิเคราะห์เชื่อมโยงปัจจัยที่ยกมาพิจารณาเข้าด้วยกัน แต่จะแยกพิจารณาเป็นส่วนๆ ไป และมักจะเก็บข้อมูลหรือวิเคราะห์ออกมาเป็นตัวเลข เช่น การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้: ศึกษากรณีป่าชุมชน

³ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ “ประวัติศาสตร์สามัญชนก่อน พ.ศ. 2475” ใน ชาคิต ชุ่มวัฒนธรรมและ

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ (บก.) สายธารแห่งความคิด (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดกิจกรรมวิชาการ

การฉลองครบ 60 ปี อาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์, 2532)

⁴ จันทบูรณ์ สุทธิ “วิทยาการพื้นบ้าน การจำแนกที่ดิน” ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา (ปีที่ 6 , เม.ย.-มิ.ย. , 2525.)

บ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำในบริเวณโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน⁷ การศึกษาแนวโน้มจุดประสงค์เพื่อหาความชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรมของปรากฏการณ์บางอย่าง บางครั้งจึงจำเป็นต้องกำหนดเงื่อนไขหลักบางประการให้หยุดนิ่งและตัดเงื่อนไขบางอย่างทิ้งไปไม่มากนักน้อย เช่น การศึกษาเรื่อง การตัดสินใจของเกษตรกรในการปลูกพืชในบริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่ ของ เบญจพรพรณ ชินวัตร และคณะ⁸ ก็ต้องมีเงื่อนไขว่า จะศึกษาเกษตรกรในบริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่ ซึ่งสามารถทำการปลูกพืชได้มากกว่าปีละ 1 ครั้ง แบบจำลองที่ใช้ศึกษาก็มีเงื่อนไขเช่น สามารถจะพิจารณาเฉพาะการปลูกพืชฤดูแล้งเพียง 1 อย่าง ไม่ศึกษาการเลือกตัดสินใจการปลูกพืชเพื่อการค้าในฤดูฝน⁹ หรือการศึกษาของอุไรวรรณ ตันกิมยง เรื่อง องค์การสังคมในระบบชลประทานเหมืองฝายและการระดมทรัพยากร: เปรียบเทียบระหว่างชุมชนบนที่สูงและชุมชนพื้นราบในภาคเหนือของประเทศไทย¹⁰ ก็ต้องกำหนดว่าจะทำการศึกษาในขณะที่จะระบบเหมืองฝายยังคงเข้มแข็งอยู่ เป็นต้น บางครั้งการศึกษาแนวโน้มก็ไม่ได้กำหนดช่วงเวลาที่ยกมาศึกษาอย่างชัดเจน เช่น การศึกษาเรื่อง การกล่อมเกลாதาสังคมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง¹¹ องค์ความรู้

⁵ ศลิษา พึ่งแสงแก้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์สาขาพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2537)

⁶ สิ้นธุ์ สิ้นธุ์ สโรบลผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำในบริเวณโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม : การศึกษาเฉพาะกรณีตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์ สาขาสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2527)

⁷ มงคล สุกใส การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน (วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536)

⁸ เบญจพรพรณ ชินวัตร และ คณะ “การตัดสินใจของเกษตรกรในการปลูกพืชบริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่” วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ (ปีที่ 5 ฉบับที่ 1, 2530)

⁹ เรื่องเดียวกัน, 138

¹⁰ อุไรวรรณ ตันกิมยง “องค์การสังคมในระบบชลประทานเหมืองฝายและการระดมทรัพยากร: เปรียบเทียบระหว่างชุมชนบนที่สูงและชุมชนพื้นราบในภาคเหนือของประเทศไทย” ใน สังคมศาสตร์ (ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 และ 2 เมษายน 2527-ตุลาคม 2528), หน้า 158-194.

¹¹ ศุลวัตร พานิชเจริญ การกล่อมเกลาทาสังคมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536)

นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร¹² อย่างไรก็ตามการศึกษาลักษณะนี้บางครั้งก็เกิดจากแนวคิดที่นำมาศึกษานั้นต้องการวิธีการศึกษาเช่นนี้ เช่น การศึกษาของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี¹³ ที่ใช้แนวคิดชาติพันธุ์นิเวศน์ (ethnoecology) มาศึกษา เป็นต้น

แนวที่ 2 การศึกษาหมู่บ้านอย่างเป็นทางการหนึ่งที่สำคัญว่าภาพหนึ่งดังกล่าวอยู่ในกระบวนการที่กว้างกว่า แนวนี้จะต่างแนวแรกที่แม้จะศึกษาในช่วงเวลาสั้น หรือศึกษาเฉพาะเจาะจงเหตุการณ์หนึ่งๆ แต่จะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชื่อมโยงปัจจัยต่างๆ ให้เห็นว่าสิ่งที่ต้องการศึกษานั้นเป็นรายละเอียดอยู่ในส่วนไหนของกระบวนการที่กว้างกว่า ซึ่งมักจะสังเกตได้จากแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา การสำรวจวรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในการศึกษาเหล่านั้น เช่นการศึกษาเรื่อง การจัดการที่ดินภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญา:ศึกษากรณีเกษตรกรผู้ปลูกพืชพาณิชย์ในเขตกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่¹⁴ Local Institutions in Common Property Resources : A Case Study of Community - Based Watershed Management in Northern Thailand¹⁵ เป็นต้น

แนวที่ 3 การศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน แนวนี้สนใจถึงการเปลี่ยนแปลง แต่เนื่องจากไม่ได้สนใจการวิเคราะห์เชื่อมโยงปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นทางการจึงมักจะแยกวิเคราะห์แต่ละปัจจัยโดยไม่สัมพันธ์กัน การศึกษาแนวนี้แม้จะศึกษาในช่วงเวลานานแต่มักจะสนใจเพียงรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น และมักนำเสนอด้วยค่าของตัวเลข เช่น การศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน:กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวไทยพื้นราบกับชาวไทยภูเขาในเขตภาคเหนือของประเทศไทย¹⁶ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน

¹² ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี องค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่า ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร (วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534)

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ ประเทือง นรินทรางกูร ณ อยุธยา การจัดการที่ดินภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญา: ศึกษากรณีเกษตรกรผู้ปลูกพืชพาณิชย์ในเขตกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์สาขาวิชาการ พัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537)

¹⁵ Chusak Wittayapak Local Institutions in Common Property Resources: A Case Study of Community-Based Watershed Management in Northern Thailand (Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Victoria, 1994)

¹⁶ ไชยา อุชนะภัย การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน:การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวไทยพื้นราบและชาวไทยภูเขาในภาคเหนือของประเทศไทย (วิทยานิพนธ์สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ทางการเกษตร:กรณีศึกษาบ้านเด่นนาทราย ตำบลทุ่งปี่ กิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่¹⁷ รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ชนบทภาคเหนือ:กรณีศึกษาบ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอ ลี้ จังหวัดลำพูน¹⁸ การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน: กรณีศึกษาดำบลสันผักหวาน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่¹⁹ เป็นต้น

แนวที่ 4 การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านโดยสนใจถึงกระบวนการคลี่คลาย แนวนี้คล้ายกับแนวที่ 3 ที่สนใจศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลง แต่แนวนี้จะต่างออกไปที่จะสนใจอธิบายถึง กระบวนการคลี่คลายซึ่งเกิดมาจากสาเหตุปัจจัยอันหลากหลายสัมพันธ์กันซับซ้อน โดยมีได้แยกมาวิเคราะห์และให้ค่าที่ละเอียดอย่างแนวที่ 3 การศึกษาแนวนี้บางครั้งอาจไม่สามารถเสนอภาพรายละเอียดที่ชัดเจน หรือเสนอด้วยตัวเลขได้ แต่มักนำเสนอให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการร่วมกันกระทำของปัจจัยอันหลากหลาย ผลของการศึกษาจึงมักไม่เน้นการค้นหาสาเหตุหรือผลของปรากฏการณ์หนึ่งๆ แต่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเงื่อนไขหลายๆ อย่างที่คลี่คลายอยู่ในกระบวนการเดียวกัน การศึกษาแนวนี้จึงมีประโยชน์ต่อการศึกษถึงปัญหาที่มีความสลับซับซ้อน รวมทั้งปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การศึกษาเรื่อง กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในป่า: ศึกษากรณีป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่²⁰ วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า²¹ งานศึกษาชุด

เชียงใหม่, 2537)

¹⁷ สมพงษ์ จิตคำ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินทางการเกษตร : กรณีศึกษาบ้านเด่นนาทราย ต.ทุ่งปี่ กิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์สาขาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2538)

¹⁸ อุกฤษฏ์ อุปราสิทธิ์ รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ชนบทภาคเหนือ:กรณีศึกษาบ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอ ลี้ จังหวัดลำพูน (วิทยานิพนธ์สาขาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536)

¹⁹ บัณฑิต เผ่าวัฒนา การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน: กรณีศึกษาดำบลสันผักหวาน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์สาขาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2536)

²⁰ ชานนท์ คำทอง กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในป่า: ศึกษากรณีป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์สาขาวิชาการพัฒนาลังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2537)

²¹ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.) วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา , 2535)

ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา²² บนหนทางสู่อนาคต²³ วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้าน
ในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475²⁴ *The Partial Commercialization of Rice Production
in Northern Thailand 1900-1981*²⁵ *Culture and Ideological Reproduction in the Rural Northern Thai
Society*²⁶
เป็นต้น

จากการจัดหมวดหมู่การศึกษาหมู่บ้านไทยออกเป็น 4 แนวย่อยดังกล่าว จะเห็นว่า 3 แนวแรก
นั้นมีแนวโน้มว่าผู้ศึกษาสนใจที่จะค้นหารายละเอียด ความเที่ยงตรงของเหตุการณ์ แต่จะมีจุดอ่อนที่
มักไม่เน้นการวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ อันหลากหลายที่แวดล้อมเหตุ
การณ์นั้นๆ แม้ว่าแนวที่ 2 จะให้ความสนใจอยู่แต่ก็จะยกเพียงจุดใดจุดหนึ่งมานำเสนอ ส่วนแนวที่
4 จะสนใจศึกษาการคลี่คลายของเหตุการณ์อันเกิดจากเงื่อนไขหลากหลาย ดังนั้นบางครั้งจึงไม่อาจ
เสนอภาพอย่างชัดเจนได้เนื่องจากความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ มีความซับซ้อน อย่างไรก็ตามใน
ขณะที่ 3 แนวแรกมีแนวโน้มต้องการหาความชัดเจนในเชิงรูปธรรม จึงมักมีข้อจำกัดเมื่อต้องอธิบายถึง
ปัญหาที่ซับซ้อน แต่แนวคิดที่ 4 แม้ว่าจะเสนอภาพอย่างไม่ชัดเจนเท่า 3 แนวแรก แต่ก็สามารถ
อธิบายให้เห็นถึงความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้การที่การศึกษาในแนวที่ 4 มุ่งสนใจ
ศึกษาถึงสิ่งที่ค่อนข้างเป็นนามธรรม คือ “ความสัมพันธ์” และการร่วมกันกระทำของปัจจัยต่างๆ ทำ
ให้การศึกษาในแนวที่ 4 ต้องมีการยกระดับคำถามของการศึกษาขึ้นมาจาก 3 แนวแรก คือ ไม่ได้
ต้องการเพียงค้นหารายละเอียดหรือความชัดเจนอย่างเดียว แต่ที่สำคัญคือต้องการค้นหาความ
สัมพันธ์เชื่อมโยงของการเปลี่ยนแปลง การยกระดับคำถามจะทำให้ขอบเขตการเชื่อมโยงความสัมพันธ์
ของข้อมูลกว้างออกไป ซึ่งเป็นความจำเป็นสำหรับแนวการศึกษากระบวนการคลี่คลาย

²² เสน่ห์ จามริก และคณะ ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา, 2536)

²³ นิธิ เอียวศรีวงศ์ บนหนทางสู่อนาคต (กรุงเทพฯ : TDRI, 2536)

²⁴ ชูลีทธิ์ ชูชาติ วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475 (วิทยา
นิพนธ์ มศว.ประสานมิตร, 2523)

²⁵ Anan Ganjanapan The Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand 1900- 1981
(Unpublished Ph.D. Dissertation, Cornell University, 1984)

²⁶ Chayan Vaddhanaphuti Culture and Ideological Reproduction in the Rural Northern Thai Society
(Unpublished Ph.D. Dissertation, Stanford University, 1984)

การยกระดับคำถามให้เป็นนามธรรมขึ้นดังกล่าวยังอาจทำให้คำถามนั้นสัมพันธ์กับแนวคิด ทฤษฎี เช่น ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ จนทำให้ดึงประโยชน์จากแนวคิดเหล่านั้นมาใช้ในการศึกษาได้ ทั้งในการตั้งกรอบคำถาม การจัดหมวดหมู่ข้อมูล การให้ความหมายต่อข้อมูล ดังเช่น การถกเถียง ทางความคิดล้วน ๆ ในบทความของจามะรี เชียงทองเรื่อง การปรับตัวของหมู่บ้านกับทุนนิยม²⁷ หรือการศึกษาของ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม เรื่องแนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลง ในสังคมชานาประเทศโลกที่สาม²⁸

ข้อที่น่าสังเกตของงานศึกษาในแนวที่ 4 คือมักจะให้ความสำคัญกับ “เวลา” ซึ่งอาจจะอยู่ใน รูปแบบต่าง ๆ เช่น บทบาทของผู้นำ²⁹ จะพบว่านอกจากนิธินี้จะกำหนดช่วงเวลาที่ศึกษาว่าอยู่ใน ช่วงประมาณ 3 ทศวรรษที่ผ่านมาอยู่แล้ว ขณะเดียวกันก็อาจกล่าวได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวจัดอยู่ใน ช่วงเวลาหนึ่งของการปรับตัวเข้าสู่ระบบทุนนิยมที่มีลักษณะเฉพาะของสังคมไทย การศึกษาดังกล่าว จึงมี “โครงสร้างของเวลา” อยู่เบื้องหลัง ซึ่งในที่นี้อาจเรียกว่า คือโครงสร้างเวลาของการก้าวไปสู่ทุน นิยม

แนวการศึกษาที่ให้ความสนใจกับกระบวนการคลี่คลายจึงให้ความสำคัญกับการค้นหาโครงสร้างของเวลาซึ่งมักจะพบในรูปของการแบ่งยุค ดังที่ปรากฏในงานศึกษาแนวนี้หลายชิ้น เช่น บทความเรื่อง พัฒนาการเศรษฐกิจของหมู่บ้านในล้านนา (2350-2490) ของอานันท์ กาญจนพันธ์³⁰ ซึ่งใช้รูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นเกณฑ์ในการแบ่งยุค การศึกษาเรื่อง วิวัฒนาการของการ บุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า ของเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ³¹ และการศึกษาเรื่อง ป่าชุมชนใน ประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา ของเสนห์ จามริก และคณะ³² ได้ทำการศึกษา หลายกรณี และ แบ่งยุคต่างกันไปโดยสังเกตได้ว่าการแบ่งยุคของงานศึกษากลุ่มนี้ พิจารณาจากบทบาทของชาวบ้าน และบทบาทของรัฐและความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ส่วนที่มีผลกระทบต่อการจัดการที่ดินและป่าซึ่งต่างกัน

²⁷ จามะรี พิทักษ์วงศ์ การปรับตัวของหมู่บ้านกับทุนนิยม (เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง องค์ ความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้าน ณ โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ , 2538)

²⁸ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชานา ประเทศโลกที่สาม (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย , 2533)

²⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ , เรื่องเดียวกัน.

³⁰ อานันท์ กาญจนพันธ์ “พัฒนาการเศรษฐกิจของหมู่บ้านในล้านนา (2350-2490)” ใน พัฒนาการ ของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา (เชียงใหม่ : สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2527) , หน้า 84-112.

³¹ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.) , เรื่องเดียวกัน.

³² เสนห์ จามริก และคณะ , เรื่องเดียวกัน.

ไปในยุคต่าง ๆ ดังนั้นการกำหนดแบ่งยุคจึงอาจต่างกันไปตามข้อมูล วิธีการวิเคราะห์ และเป้าหมายในการศึกษา

2). องค์ความรู้เกี่ยวกับแม่แจ่มและลุ่มน้ำแม่หลู

การศึกษานี้มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ใน อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ หมู่บ้านที่เลือกศึกษามีอายุประมาณ 150-200 ปี ซึ่งตรงกับช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ดังนั้นการสำรวจวรรณกรรมและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องจึงเน้นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นสำคัญ

องค์ความรู้เกี่ยวกับลุ่มน้ำแม่หลู

พบว่ามีเอกสารที่ระบุว่าบริเวณนี้อยู่บนเส้นทางเดินติดต่อระหว่างแม่แจ่มกับจอมทองมานาน โดยมีจุดสำคัญอยู่บริเวณลุ่มน้ำแม่หลูคือ ปางเจ้าน้อยหรือเจ้าน้อยคำคง ดอยผ้าขาว และทุ่งย่าหลี่ เช่น ในหนังสือ ที่ระลึกในงานทำบุญฉลองวิหารสมโภชพระเจ้าแช่งคม 500 ปี วัดศรีเกิด อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 29-30 เม.ย. -2 พ.ค. 2527³³ กล่าวว่าเมื่อท่านพระครูวิเชียรปัญญา เจ้าอาวาสวัดศรีเกิดได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าคณะแขวงช้างเค่งในเดือน มี.ค. พ.ศ.2462 ท่านได้เดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์ยังท้องที่ “ช้างเค่ง”โดยพักค้างแรมตามเส้นทางนับตั้งแต่ ทุ่งเสี้ยว อ.สันป่าตอง ท่ามะโอ วัดสันคะยอม วัดพระบาทกลาง เดินขึ้นดอยผ้าขาว ไปพักที่ปางเจ้าน้อยคำคง ลงเขาไปพักยังทุ่งย่าหลี่ ถึงวัดป่าแดดแขวงช้างเค่งซึ่งเป็นศูนย์กลางเรียกประชุมเจ้าอาวาสวัดต่างๆโดยรอบ เอกสารนี้สอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับเจ้าน้อยคำคงซึ่งมีชีวิตอยู่ในราวต้นศตวรรษที่ 25 ในสมัยเจ้าอินทวิชยานนท์³⁴ ว่าเคยเดินทางมาราชการที่แม่แจ่มและพักที่บริเวณดังกล่าว เจ้าน้อยคำคงได้แกล้งให้ชาวปากกะญอโดยให้ยื่นแบกเตียงให้เจ้าน้องคำคงนอน คนที่ตัวสูงต้องย่อเข่าทั้งคืนเพื่อให้เตียงได้ระดับ ทำให้เรียกกันว่า ปางเจ้าน้อยคำคน³⁵

³³ หนังสือที่ระลึกในงานทำบุญฉลองวิหารสมโภชพระเจ้าแช่งคม 500 ปี วัดศรีเกิด อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 29-30 เม.ย. -2 พ.ค. 2527 ใน สุรสวัสดิ์ สุรสวัสดิ์ กิจกุญวัดยางหลวง (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534) , หน้า 16.

³⁴ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง เพชรล้านนาเล่ม 1 (เชียงใหม่ : ผู้จัดการศูนย์ภาคเหนือ , 2538) ,หน้า 169 .

³⁵ คำคน คือ ช่มเหลงคน

ในบทความเรื่อง “กะเหรี่ยงในแม่แจ่มตะวันออก” ของประวิตร โพธิอาศน์³⁶ ซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2522 ทำให้เห็นว่าบริเวณลุ่มน้ำแม่หลูโดยเฉพาะชุมชนบริเวณที่สูง “อยู่สันโดษเกินไปกว่ารถยนต์ประเภทใดจะไปถึง นอกจากเดินด้วยเท้า เช่น บ้านทุ่งหญ้าหลี่ บ้านห้วยทรายทอง ของ ต.ท่าผา” ประวิตรได้เสนอแนะว่ารัฐควรจะทำให้ความสนใจเข้าไปพัฒนาชุมชนเหล่านี้

นอกเหนือจากนี้เอกสารเกี่ยวกับชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลูมีเพียงที่ปรากฏอยู่ในเอกสารประกอบการทำงานของหน่วยงานต่างๆ เช่นโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ฝ่ายพัฒนาชุมชนอำเภอแม่แจ่ม สำนักงานเกษตรอำเภอแม่แจ่ม เป็นต้น เช่น รายงานผลการดำเนินงานเร่งรัดการเพิ่มผลผลิตข้าวโครงการลุ่มน้ำแม่แจ่ม (2525-2530)³⁷ เป็นต้น ซึ่งสามารถเป็นข้อมูลในการศึกษาต่อไปได้

องค์ความรู้เกี่ยวกับแม่แจ่ม

เอกสารเกี่ยวกับแม่แจ่มมีไม่มากนัก เท่าที่สืบค้นย้อนกลับไปได้ไกลที่สุดคือ ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดสวนดอก ได้กล่าวถึงไว้ว่าในสมัยพระเจ้ากือนามีภิกษุรูปหนึ่งเดินทางจากเชียงใหม่จะไปเมืองเมะตะมะแต่ได้มรณภาพกลางทางที่เมืองแจ่ม³⁸ ซึ่งสันนิษฐานว่าคือเมืองแจ่ม หรือแม่แจ่ม ซึ่งแสดงว่าบริเวณแม่แจ่มอยู่บนเส้นทางเดินและมีชุมชนมานานแล้ว

การศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธ์พบว่าหมู่บ้านส่วนใหญ่ของสังคมล้านนาโดยเฉพาะที่อยู่ใกล้กับเมืองใหญ่ล้วนก่อตั้งขึ้นมาอย่างถาวรหลัง พ.ศ. 2350 เพราะนับตั้งแต่ปี 2317 ที่เจ้ากาวิละเริ่มต่อสู้ขับไล่พม่าจนสำเร็จใน พ.ศ. 2352 ชาวนาในล้านนาไม่อาจปักหลักตั้งถิ่นฐานได้แน่นอนต้องคอยหลบหลีกภัยการต่อสู้ตามป่าเขา³⁹ สำหรับพื้นที่แม่แจ่มความเห็นของอานันท์สอดคล้องกับการศึกษาของสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ซึ่งศึกษาากิจกฏวัดยางหลวงในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ สุรสวัสดิ์เห็นว่าแม่แจ่มคงจะมีชุมชนมานานแล้วเพราะอยู่บนเส้นทางเดินทางสำคัญ การอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในแม่แจ่มครั้งสำคัญครั้งหนึ่งคงจะเกิดขึ้นจากการที่เจ้ากาวิละตีที่มั่นของพม่าที่เชียงแสนแตกใน พ.ศ. 2347 แล้วคงกวาดต้อนผู้คนจากเชียงแสนมาไว้ที่แม่แจ่มจึงปรากฏรูปแบบศิลปะพม่าเลียนแบบพุกาม

³⁶ ประวิตร โพธิอาศน์ “กะเหรี่ยงในแม่แจ่มตะวันออก” ใน ข่าวสารศูนย์วิจัยชาวเขา (ฉบับที่ 1 ปีที่ 3 ม.ค.-เม.ย. 2522), หน้า 53.

³⁷ สุรพล นิศากรเกรียงเดชและคณะ รายงานผลการดำเนินงานเร่งรัดการเพิ่มผลผลิตข้าวโครงการลุ่มน้ำแม่แจ่ม (2525-2530) (เชียงใหม่ : สำนักงานเกษตรภาคเหนือ, 2532)

³⁸ ตำนานมูลศาสนา (ฉบับวัดสวนดอก) (เชียงใหม่ : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบ 100 วัน ศพนายหน่อ ชูติมา , 2513) , หน้า 241.

³⁹ อานันท์ กาญจนพันธ์ ,เรื่องเดียวกัน , หน้า 84-85.

และศิลปะล้านนาตระกูลช่างเชียงแสนที่กิจกรรมวัดยางหลวงด้วย⁴⁰ การศึกษาของสุรสวัสดิ์ทำให้เห็นร่องรอยความสัมพันธ์ของแม่แจ่มกับเชียงใหม่ สุรสวัสดิ์เห็นว่าการกวาดต้อนผู้คนมาอยู่ที่แม่แจ่มครั้งนั้นเจ้ากาวิละต้องการฟื้นฟูแม่แจ่มในฐานะหัวเมืองรอบนอกที่เป็นจุดสำคัญบนเส้นทางเดินในอดีต แต่สุรสวัสดิ์ไม่ได้บอกว่าฐานะของแม่แจ่มในระบบการปกครองของเชียงใหม่ขณะนั้นเป็นอย่างไร

ข้อมูลอีกด้านหนึ่งคือข้อมูลจากการบอกเล่าของชาวบ้านกล่าวถึงเจ้าน้อยคำคนที่เข้าไปข่มเหงคนในเวลาที่ปราสาทแม่แจ่ม คำบอกเล่าเหล่านั้นสัมพันธ์กับที่ปราณี ศิริธรเขียนไว้ในหนังสือเพชรล้านนา ว่าเจ้าน้อยคำคนคือเจ้าน้อยคำคงซึ่งมีชีวิตในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 2400 ซึ่งเป็นสมัยของเจ้าอินทวิไชยยานนท์⁴¹ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานเป็นจดหมายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกราบทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 24 มิ.ย. ร.ศ. 127 เพื่อขอแยก 4 ตำบลในเขตของเมืองแจ่มออกจากอำเภอยอมทองตั้งเป็นอำเภอเมืองแจ่มเพราะอำเภอยอมทองกว้างเกินไป⁴² จากเอกสารดังกล่าวจึงพอสรุปได้ว่าช่วงตั้งแต่เจ้ากาวิละขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาจนถึงช่วงการปกครองในระบบเทศาภิบาลนั้นแม่แจ่มมีความสัมพันธ์กับเชียงใหม่มาตลอดโดยขึ้นอยู่กับแขวงจอมทอง ในช่วงนั้นล้านนามีฐานะเป็นประเทศราชของสยาม แต่สยามก็ปล่อยให้ล้านนามีอิสระในการปกครองตนเองมาก ดังนั้นแม้ว่าอำนาจของสยามจะแผ่มาถึงเชียงใหม่บ้าง แต่คงจะไม่แผ่มาถึงแม่แจ่ม

ในหนังสือ ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเชียงใหม่⁴³ กล่าวถึงแม่แจ่มในช่วงการปกครองระบบเทศาภิบาลว่าแม่แจ่มถูกยกฐานะเป็นอำเภอครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2447 ชื่อว่าอำเภอข้างเค็ง มีนายขึ้นเป็นนายอำเภอคนแรก แต่ขณะนั้นชาวบ้านอดอยากและไม่นิยมการปกครองที่เก็บภาษีจึงมีราษฎรกลุ่มหนึ่งปล้นอำเภอ นายอำเภอถูกฆ่าตาย ทางกรจึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปอยู่ที่วัดและตั้งนายอำเภอคนใหม่ไปปกครองโดยไม่มีการต่อต้านอีก เหตุการณ์ฆ่านายอำเภอที่อำเภอแม่แจ่มยังไม่สามารถหาเอกสารขึ้นต้นได้ มีเพียงที่ปรากฏในบทความในข่าวสารศูนย์วิจัยชาวเขาเรื่อง ประวัติความเป็นมาของกะเหรี่ยง พ.ศ.2393-2475⁴⁴ เพียงเล็กน้อย เมื่อมีการฆ่านายอำเภอ ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวบ้าน

⁴⁰ สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

⁴¹ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

⁴² หจข. ไมโครฟิล์ม P. ร.5 ม. ม้วนที่ 6 เรื่องที่ 1 ปักปันพื้นที่ ลงวันที่ 24 มิ.ย. ร.ศ.127

⁴³ สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเชียงใหม่ (เชียงใหม่: โรงพิมพ์พิมพ์เนตรการพิมพ์, 2528)

⁴⁴ สมภาพ ลาขโรจน์ “ประวัติความเป็นมาของกะเหรี่ยง พ.ศ.2393-2475” ใน ข่าวสารศูนย์วิจัยชาวเขา (ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2526), หน้า 47.

การเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาลและตั้งนายอำเภอซึ่งเป็นคนภายนอกเข้าไปปกครองแม่แจ่มแสดงถึงการพยายามเข้าไปมีอำนาจถึงระดับอำเภอของรัฐบาลที่กรุงเทพ กล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกที่แม่แจ่มเริ่มสัมพันธ์กับรัฐส่วนกลางใกล้ชิดขึ้น การข่านายอำเภอแม่แจ่มเกิดขึ้นในช่วงใกล้เคียงกับที่เกิดขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ช่วงดังกล่าวยังพบว่ามี การต่อต้านการปกครองจากรัฐส่วนกลางในหลายพื้นที่ เช่น การประท้วงของชาวนาแขวงแม่จิดใน พ.ศ. 2445⁴⁵ ที่แขวงแม่ลาว⁴⁶ ที่แขวงแม่วังแขวงแม่ทอง⁴⁷ เป็นต้น หลังจากการต่อต้านดังกล่าวรัฐส่วนกลางก็ดำเนินการตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้นอย่างเบียดเบียน และพยายามควบคุมลงไปถึงระดับหมู่บ้านโดยเริ่มให้มีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน⁴⁸ แม้ว่าระบบดังกล่าวจะยังมีอุปสรรคอยู่มากเช่น การโกงกิน การไม่เข้าใจของชาวบ้าน การไม่มีประสิทธิภาพของข้าราชการ การต่อต้านจากกลุ่มอำนาจเก่า เป็นต้น แต่ระบบนี้ก็ทำให้รัฐส่วนกลางเข้ามาควบคุมพื้นที่ได้มากขึ้น⁴⁹ เช่น การประกาศใช้ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเก็บภาษีทดแทนใน พ.ศ. 2445 เป็นการลดรอนฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มขุนนางท้องถิ่น⁵⁰

ประการสำคัญคือการขยายตัวของอำนาจรัฐส่วนกลางยังอำนวยความสะดวกให้ให้รัฐส่วนกลางสามารถเข้ามาหาผลประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นได้ ช่วงเวลาดังกล่าวตรงกับช่วงล่าอาณานิคม ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแม่แจ่มคือการที่รัฐส่วนกลางให้สัมปทานไม้ในลุ่มน้ำแม่แจ่ม เช่น ในหนังสือ *ผู้บุกเบิกแห่งเชียงใหม่* ของ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง กล่าวว่า หลวงโยนการพิจิตร หรือหม่องปันโหย ต้นตระกูลอุปโยคิน ได้เริ่มทำไม้ครั้งแรกที่ป่าแม่แจ่มในสมัยเจ้าอินทวิชยานนท์⁵¹ หนังสือ *เมืองแจ่ม วิถีแห่งต้นธาร* ดำเนินแห่งล้านนา โดย นุสรณ์-เดชา เตียงเกตุ⁵² ได้กล่าวถึงการที่บริษัทต่างประเทศที่เข้าไปทำไม้ที่ในแม่แจ่มได้ช่วยเหลือในการวาดภาพกิจกรรมฝายนั้ง วัดป่าแดด ใน พ.ศ. 2434 ขณะที่สน สีมাত্রังระบุว่าภาพดังกล่าววาดใน พ.ศ. 2531⁵³ การที่รัฐบาลเข้ามาทำไม้ของตนเองใน พ.ศ. 2460-2468

⁴⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ , 2539), หน้า 402.

⁴⁶ วุฒิทธิ ชูชาติ , *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 102.

⁴⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 83.

⁴⁸ เตช บุนนาค *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435 - 2458* ภรณ์ กาญจนันท์ *จิตติ (แปล)* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2532) , หน้า 256.

⁴⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 239-260.

⁵⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 238.

⁵¹ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง *บุกเบิกแห่งเชียงใหม่* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์ , 2523) , หน้า 36.

⁵² นุสรณ์-เดชา เตียงเกตุ *เมืองแจ่ม วิถีแห่งต้นธาร ดำเนินแห่งล้านนา* (เชียงใหม่ : โครงการสืบสานล้านนา , 2541) , หน้า 9,33-34.

⁵³ สน สีมাত্রัง *โครงสร้างจิตรกรรมฝายนั้งล้านนา* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526), หน้า 98.

และมีสัญญาจะให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาเลือกซื้อเป็นราคา 8 พิกัดครึ่ง⁵⁴ อย่างไรก็ตามการให้สัมปทานไม้นั้นรัฐส่วนกลางไม่ได้เข้ามาให้ความสนใจติดต่อดำเนินการกับแม่แจ่มโดยตรง รัฐต้องการเพียงไม้เท่านั้น

ต่อมาคนแม่แจ่มก็เริ่มปลูกฝิ่นตั้งแต่อ่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เล็กน้อย และปลูกเรื่อยมาจนถึงประมาณ พ.ศ. 2530 ช่วงนี้รัฐได้ให้ความสนใจแม่แจ่มจึงมีการศึกษาเกี่ยวกับการปลูกฝิ่น เอกสารเรื่อง Information And Considerations on Opium Poppy Cultivation โดย DDRC⁵⁵ ที่กล่าวถึงการปลูกฝิ่นโดยศึกษากรณีการปลูกฝิ่นในลุ่มน้ำแม่ศึก

แม้ประเทศไทยจะเริ่มเข้าสู่ช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแล้วก็ตาม แต่แม่แจ่มก็ไม่ได้ประสบผลกระทบนานัก ดังจะสังเกตว่าแม่แจ่มไม่มีการสร้างถนนอย่างดี ไม่มีการปลูกพืชเศรษฐกิจมากนักเมื่อเลิกปลูกฝิ่นแล้ว และเมื่อรัฐต้องการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในช่วงทศวรรษ 2520 นี้เอง ผลกระทบที่แม่แจ่มได้รับจากรัฐคือการที่รัฐส่วนกลางได้พยายามให้เกิดจินตนาการแบบชาติของไทยซึ่งได้เริ่มกระทำมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้วแต่เพิ่มส่งผลกระทบอย่างมีนัยยะสำคัญตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นต้นมา ทำให้จินตนาการของชุมชนแบบชาติไทยเข้าซ้อนทับกับชุมชนแบบดั้งเดิมของแม่แจ่มทำให้รัฐเข้ามาจัดการกับแม่แจ่มได้ง่ายขึ้น⁵⁶

การเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ในเขตอำเภอแม่แจ่มเริ่มขึ้นในประมาณ พ.ศ. 2516⁵⁷ และหมดไปในราว พ.ศ. 2524 การเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์สามารถขยายตัวได้มากพอสมควรโดยเฉพาะในปากทิสเหนือของแม่แจ่ม แต่สิ่งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงตามมาก็คือการต่อต้านคอมมิวนิสต์ รวมไปถึงการต่อต้านการปลูกฝิ่นของรัฐบาลไทย โดยได้รับเงินสนับสนุนส่วนใหญ่จากอเมริกาผ่านทางองค์การการพัฒนาระหว่างประเทศของอเมริกา (USAID) มาจัดตั้งขึ้นเป็นโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ดังจะเห็นว่า USAID ใช้งบประมาณแก่โครงการฯ ในช่วง พ.ศ. 2523-2532 ถึง 9.2 ล้านบาท

⁵⁴ ชัยโยม สุนทรสวัสดิ์ การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439-2475 (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 328.

⁵⁵ DDRC Information And Considerations on Opium Poppy Cultivation (Bangkok : Chulalongkorn University, 1986)

⁵⁶ เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช “วัฒนธรรมการจัดการภายในชุมชนดั้งเดิมและผลกระทบจากชุมชนชาติ : ตัวอย่างกรณีศึกษาจากชุมชนแม่แจ่ม” ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2538, หน้า 27-40.

⁵⁷ สัมภาษณ์ นายวีระพล ประสพสุข (125)

ดอลลาร์สหรัฐ⁵⁸ และยังสนับสนุนด้านการปลูกพืชทดแทนฝิ่นแก่โครงการ ฯ ใน พ.ศ. 2523 ถึง 10 ล้านดอลลาร์⁵⁹ นอกจากนี้ USAID ยังสนับสนุนกิจกรรมอื่น ๆ อีก เช่น การสร้างทางหลวงสาย 1009 จอมทอง-ดอยอินทนนท์ ระยะทาง 48 กิโลเมตรเสร็จใน พ.ศ. 2519 ทางสายดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการก่อสร้างทางทหารของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย⁶⁰ กิจกรรมต่างๆของโครงการฯจึงก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อแม่แจ่ม เช่น การส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนฝิ่น การชักชวนให้ชาวบ้านเลิกทำไร่หมุนเวียน การตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน เป็นต้น

นอกจากนี้ช่วงทศวรรษ 2510 เริ่มมีปัญหาคความมั่นคง จึงได้มีการศึกษาและจัดทำเส้นทางเดินทางในเขตแม่แจ่ม⁶¹

ในราว 10 ปีมานี้งานศึกษาเกี่ยวกับแม่แจ่มมีไม่มาก และมักเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมของรัฐด้านต่างๆที่ข้าราชการที่ได้เรียนต่อทำขึ้น ซึ่งมีมุมมองจากส่วนของรัฐโดยไม่เห็นภาพชาวบ้านอย่างรอบด้าน เช่น การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวกับการตกต่ำขั้นของนักเรียนชาวเขาในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่⁶² การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่⁶³ ความร่วมมือระหว่างองค์กรระดับอำเภอกับองค์กรระดับหมู่บ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดพื้นที่สูง: ศึกษากรณีแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่⁶⁴ ทศนคติของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์

⁵⁸ โรเบิร์ต เจ. มัสแคต สหรัฐอเมริกากับการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงในประเทศไทย กุสุมาลย์ ราชตะนันท์ (แปล) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536) ,หน้า 384.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 406.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน , หน้า 411.

⁶¹ พูนพล อาสนจินดา และคณะ คู่มือแผนผังเส้นทางประจำตำบล จังหวัดเชียงใหม่ เล่ม 1 (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ประยุกต์แห่งประเทศไทย,2514)

⁶² สมศักดิ์ ดาไชย การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวกับการตกต่ำขั้นของนักเรียนชาวเขาในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2531)

⁶³ นพพร ต่อนับ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2536)

⁶⁴ สำเริง ไชยเสน ความร่วมมือระหว่างองค์กรระดับอำเภอกับองค์กรระดับหมู่บ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดพื้นที่สูง: ศึกษากรณีแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร

ดินและน้ำบนที่สูงในบริเวณโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่⁶⁵ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดบนพื้นที่สูงของอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนกรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ กิ่งอำเภอแม่วาง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่⁶⁶

นอกจากฝ่ายรัฐแล้วยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่พยายามเข้าไปแม่แจ่มโดยเห็นว่าแม่แจ่มคือเมืองที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมล้านนาไว้ได้โดยไม่เปลี่ยนแปลงนัก คนกลุ่มนี้คือนักวิชาการบางคน หรือผู้ที่มีความสนใจโดยส่วนตัว กลุ่มนี้มีแนวโน้มว่าให้ความชื่นชมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตอันดีงามของแม่แจ่ม จึงมักจะให้ความสนใจกับศิลปะ ผ้า โบริน บ้านเก่า ที่ดิน โดยไม่สนใจพลวัตของแม่แจ่มมาก กลุ่มนี้มีมุมมองที่ต่างออกไปจากรัฐที่ให้ความสนใจและเคารพในวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งพยายามทำให้สิ่งที่ตนเห็นว่าดีงามเหล่านั้นดำรงอยู่ต่อไป อย่างไรก็ตามวิถีการวิเคราะห์ของคนกลุ่มนี้ก็เหมือนกับฝ่ายรัฐในแง่ที่จะมีภาพของแม่แจ่มอยู่ในใจก่อนแล้วและต้องการค้นหารายละเอียดของสิ่งที่เชื่ออยู่ก่อนแล้ว วิธีการวิเคราะห์เช่นนี้บางครั้งมุ่งค้นหารายละเอียดในด้านที่ผู้ศึกษาเชื่ออยู่ก่อนแล้ว จนอาจจะละเลยด้านอื่น ทำให้เห็นภาพเพียงด้านเดียวได้ งานศึกษาของกลุ่มนี้ เช่น แม่แจ่มกับกระแสวัฒนธรรมโลก อดีต-ปัจจุบัน: มุมมองหนึ่งจากพุทธศิลปกรรมท้องถิ่น⁶⁷

ปัจจุบันที่ทุนนิยมโลกไร้พรมแดนเข้มข้นจะพบว่าในช่วงประมาณ 10 ปีนี้แม่แจ่มเริ่มประสบปัญหาอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรมากขึ้น ช่วงนี้ได้มีเอกสารที่เกี่ยวกับแม่แจ่มในประเด็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรมากพอสมควร เช่น ลมหายใจล้านนา⁶⁸ จากต้นน้ำถึงลุ่มน้ำแม่แจ่ม...บนหนทางแห่งน้ำ⁶⁹ ชาวแม่แจ่มคัดค้านการทำเหมือง⁷⁰ หยุดทบทวนโครงการใหญ่บ้านจันทร์ก่อนที่ต้นน้ำ

มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538)

⁶⁵ สันธุ์ สโรบล ทัศนคติของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์ดินและน้ำบนที่สูงในบริเวณโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ, 2531)

⁶⁶ จรรยา สระมัจฉา ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดบนพื้นที่สูงของอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนกรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ กิ่งอำเภอแม่วาง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539)

⁶⁷ สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ “แม่แจ่มกับกระแสวัฒนธรรมโลกอดีต-ปัจจุบัน: มุมมองหนึ่งจากพุทธศิลปกรรมท้องถิ่น” ใน วารสารเมืองโบราณ (ปีที่ 20 ฉบับที่ 1 ม.ค.-มี.ค. 2537)

⁶⁸ กรรณิการ์ พรหมเสาร์ (บก.) ลมหายใจล้านนา (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2535)

⁶⁹ สารล้านนา (ปีที่ 9 ส.ค. 2536), หน้า 16-24.

แม่แจ่มจะถูกทำลาย⁷¹ เป็นต้น แม้เอกสารกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับชาวบ้านและสถานการณ์ปัญหาใหม่ๆ แต่เนื่องจากมักเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องอยู่กับขบวนการต่อสู้ทางสังคมจึงอาจให้ความสนใจและนำเสนอเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง เช่น บางครั้งก็ไม่สนใจถึงความหลากหลายของชาวบ้านจึงมักนำเสนอว่าชาวบ้านทั่วไปจะมีจิตสำนึกในการรักษาป่าอยู่แล้วโดยไม่ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าชาวบ้านก็มีทั้งที่ร่วมมือและไม่ร่วมมือในการรักษาป่า ไม่ได้วิเคราะห์ชาวบ้านในบริบทที่เขาเป็นอยู่จริงให้เห็นว่ามีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้ชาวบ้านรักษาป่าหรือไม่รักษาป่า เป็นต้น ดังนั้นแม้เอกสารกลุ่มนี้จะเหมาะสมกับขบวนการต่อสู้ของชาวบ้าน และโดยรวมแล้วถือว่าเป็นเอกสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ที่รอบด้าน มีขอบเขตกว้างขวาง และมีพลวัต แต่ก็มักขาดรายละเอียดของการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่ เพราะมักจะเน้นนำเสนอการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างเป็นสำคัญ จึงมักจะไม่มีการวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาให้เห็นอย่างเป็นระบบนัก

จากการสำรวจเอกสารดังที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2447 ที่รัฐส่วนกลางส่งนายอำเภอเข้าไปปกครองในช่วงการปกครองระบบเทศาภิบาลแม่แจ่มก็เริ่มสัมพันธ์กับรัฐส่วนกลาง แต่รัฐก็ไม่ได้เข้าไปจัดการในระดับที่ต่ำกว่าอำเภอมากนัก เพราะรัฐไม่มีกลไกที่มีประสิทธิภาพพอ และรัฐต้องการเพียงทรัพยากรบางอย่างเท่านั้น คือ ป่าไม้ ต่อมาเมื่อเริ่มมีการปลุกผีจึงเกิดผลกระทบระดับชุมชนมากขึ้น เพราะการปลุกผีต้องมีการควบคุมจัดการที่รัดกุมเพื่อให้ได้ผลผลิตออกมา เมื่อผีในเวลาต่อมากลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย รัฐไม่ได้เข้าไปมีบทบาทอีก การจัดระบบความสัมพันธ์ในการปลุกผีจึงก่อรูปขึ้นเองเป็นความสัมพันธ์นอกระบบกฎหมาย ซึ่งไม่พบว่ามีเอกสารขึ้นใดกล่าวถึงรายละเอียดของความสัมพันธ์ดังกล่าว แม่แจ่มเริ่มสัมพันธ์กับรัฐส่วนกลางโดยตรงมากขึ้นตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เพราะรัฐจัดทำโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากสภามอบหมายอยู่เบื้องหลังเพื่อต้องการปราบปรามคอมมิวนิสต์และการปลุกผี และต่อมาราว 10 ปีนี้แม่แจ่มก็ขัดแย้งกับรัฐ หรือผู้ที่อ้างอำนาจรัฐเข้าไปแย่งชิงทรัพยากรจากแม่แจ่มมากขึ้น เอกสารล่าสุดเกี่ยวกับแม่แจ่มที่จัดทำคือ แม่แจ่ม...ความหวังของวันเวลา ของจารุภา จอมมู⁷² ซึ่งมีโครงสร้างเนื้อหาค่อนข้างครอบคลุมแต่มีเนื้อหาน้อยจึงเห็นเพียงภาพกว้างไม่เห็นความเคลื่อนไหวภายใน โดยยังไม่ต้องกล่าวถึงความเที่ยงตรงของข้อมูลที่ถูกต้อง ซึ่งต้องตรวจสอบอีกต่อไป

⁷⁰ สารลำนนา (ปีที่ 9 ม.ค. 2536), หน้า 8.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

⁷² จารุภา จอมมู “แม่แจ่ม...ความหวังของวันเวลา” เชียงใหม่ : (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2540)

เพราะฉะนั้นจึงจะพบว่างานศึกษาหรือเอกสารเกี่ยวกับแม่แจ่มที่ผ่านมามีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

1. การกำหนดปัญหาในการศึกษาจะกำหนดตามปัญหาสังคมหรือความสนใจของผู้ศึกษา เป็นเรื่อง ๆ ไป
2. มีแนวโน้มจะเป็นการมองจากข้างบนลงล่างหรือมองจากภายนอกเข้าไป ซึ่งอาจจะมิได้ต่อข้อเสนอแนะจากการศึกษาและการแปรไปสู่กิจกรรมการพัฒนา
3. ยังไม่เจาะลึกลงไปให้เห็นความเชื่อมโยงทั้งระดับกว้างและระดับลึก

อย่างไรก็ตาม ภาพของแม่แจ่มจากเอกสารที่สำรวจแม้จะเป็นภาพหยาบๆที่ยังคงขาดรายละเอียดอีกมากแต่ก็ทำให้เห็นว่าภาพของแม่แจ่มมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลาซึ่งอาจจะนำความแตกต่างดังกล่าวมาใช้พิจารณาแบ่งยุค หรือศึกษาถึงการคลี่คลายของประวัติศาสตร์แม่แจ่มได้คร่าวๆ ข้อควรคำนึงที่สำคัญคือเอกสารเหล่านั้นมักมีมุมมองจากสายตาของรัฐหรือสายตาของคนนอก จึงไม่สามารถเห็นถึงความเคลื่อนไหวของชาวบ้าน เช่น บทบาทของชาวบ้าน หรือทัศนคติของชาวบ้านว่าเป็นอย่างไรในช่วงเวลาต่างๆ ส่วนเอกสารที่ให้ความสนใจกับชาวบ้านก็มักไม่มีการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งเป็นระบบ นอกจากนี้เอกสารที่เกี่ยวกับแม่แจ่มถือได้ว่ามีน้อยมากทั้งที่เป็นเอกสารโบราณ เอกสารของทางราชการ และงานศึกษาใหม่ ๆ ดังนั้นการศึกษาเรื่องแม่แจ่มต่อไปจึงควรศึกษาโดยคำนึงถึงการให้ความสนใจกับชาวบ้านให้มากขึ้น รวมทั้งต้องให้ความสำคัญกับเอกสารควบคู่ไปกับการประยุกต์หาข้อมูลและวิเคราะห์จากวิธีการอื่นๆ หรือสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น การศึกษาจากคำบอกเล่า แผนที่ การตีความจากวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมของชาวบ้าน ข้อมูลสถิติทางกายภาพในช่วงเวลาต่างๆ เป็นต้น

3. สมมุติฐาน

การศึกษานี้ผู้ศึกษาได้ตั้งสมมุติฐานไว้ดังนี้

1. ในยุคชุมชนที่มีวิถีการผลิตแบบยังชีพ ชาวบ้านจะสร้างความมั่นคงให้กับตนเองโดยการให้ความสำคัญกับความสมบูรณ์ของธรรมชาติ จะพยายามไม่ให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้นในสังคม ชุมชนมีอำนาจเหนือบุคคลในการจัดการทรัพยากร

2. เมื่อชุมชนเริ่มหลุดออกจากวิถีชีวิตการยังชีพ มักจะมีสาเหตุมาจากอิทธิพลภายนอกที่เข้าไปหาผลประโยชน์ ระยะแรกชาวบ้านจะสับสนและมีเพียงส่วนน้อยที่สามารถจะปรับตัวหาผลประโยชน์จากการผลิตแบบใหม่ได้ ชาวบ้านจะหาทางออกแบบปัจเจกมากขึ้น พลังทางวัฒนธรรมบางด้านจะลดบทบาทลงและเมื่อชาวบ้านถูกรุกมากขึ้นจะหันกลับมารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่งเพื่อต่อต้านการรุก ขณะเดียวกันก็พยายามหาทางออกแบบปัจเจกของตนพร้อมกันไปด้วย อนึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายนอกจะทำให้โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรและการสะสมทุนในหมู่บ้านมีไม่เท่ากัน ความเหลื่อมล้ำในสังคมชัดเจนมากขึ้น

3. โดยรวมแล้ว ชุมชนในพื้นที่ศึกษาน่าจะยังไม่สามารถปรับตัวหาผลประโยชน์ได้เต็มที่จากเศรษฐกิจเงินตราที่เข้มข้นขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงยังคงพึ่งพาการผลิตแบบยังชีพและหาทางออกอื่นๆ หลายทาง พร้อมกับปลูกพืชเศรษฐกิจ ลักษณะเช่นนี้จะก่อประโยชน์แก่นายทุนมากกว่าชาวบ้าน

4. เมื่อชาวบ้านถูกบีบเรื่องที่ดินมากขึ้น ทั้งจากสาเหตุการเพิ่มของประชากร การห้ามชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และการขยายที่ทำกินของคนพื้นราบขึ้นมาใกล้หมู่บ้านของกลุ่มชาวกะเหรี่ยง จะทำให้ชาวบ้านหันไปทำการเกษตรแบบเข้มข้นในพื้นที่จำกัด ทำให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมตามมาพร้อมกับปัญหาทางสังคม เช่น การต่อต้านรัฐ การต้องลงทุนมากขึ้นเพื่อปรับปรุงดิน การลักลอบขยายที่ดินเพิ่ม และยิ่งบีบให้ชาวบ้านหันไปพึ่งพืชเศรษฐกิจมากขึ้น

5. ในชุมชนเองก็มีความแตกต่างมากขึ้นขณะเดียวกันก็ยังคงต้องรวมตัวกัน ดังนั้น จึงทำให้ความสัมพันธ์ทั้งภายในชุมชน กับภายนอกและภายในชุมชนด้วยกันเอง มีความซับซ้อนขึ้น

6. การจัดการทรัพยากรร่วมกันนั้นจะเกิดขึ้นในชุมชนเดียวกันเป็นหลัก การขยายออกไปจัดการร่วมกับหมู่บ้านอื่นจะเกิดขึ้นเมื่อเกิดการขาดแคลนทรัพยากร หรือเกิดความไม่มั่นคงขึ้น

7. แม้ว่าชาติพันธุ์ที่ต่างกันอาจจะทำให้รายละเอียดของรูปแบบการจัดการทรัพยากรต่างกันบ้าง แต่เหตุผลเบื้องหลังของรูปแบบก็ไม่ต่างกัน นั่นคือผู้ศึกษาต้องพิจารณาผ่านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้นรูปแบบการจัดการบางอย่างของชาติพันธุ์ที่ต่างกันจึงอาจคล้ายกัน หรือต่างกัน และมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ในด้านการปรับตัวของคนชาติพันธุ์ต่างกันก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่า “ความเป็นชาติพันธุ์” เพียงอย่างเดียวจะมีอิทธิพลเหนือปัจจัยอื่นๆ โดยสิ้นเชิง ดังนั้นการพิจารณารูปแบบ สาเหตุเบื้องหลังของการจัดการทรัพยากรและการปรับตัวของคนชาติพันธุ์ต่างกันจึงต้องนำปัจจัยอื่นมาประกอบด้วย เช่น อำนาจต่อรองของชาติพันธุ์ดังกล่าว วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ดังกล่าว วัฒนธรรมของชาติพันธุ์อื่นที่ชาติพันธุ์นั้นสัมพันธ์อยู่ด้วย เป็นต้น จึงจะสามารถทำให้รู้ว่าเป็นชาติพันธุ์มีอิทธิพลมากเพียงไหน หรือถูกใช้อย่างไรในการจัดการทรัพยากรและในการปรับตัวของชาวบ้านในช่วงเวลาหนึ่งๆ

8. การปรับตัวต้องมีทั้งระดับที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จะต้องมีการปรับพื้นที่ทาง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ อุดมการณ์ความเชื่อ และพิธีกรรมประเพณีแบบข้ามเผ่าพันธุ์ข้ามวัฒนธรรม

4. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการทำมาหากิน และประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลู
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวด้านการจัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นภายในชุมชนลุ่มน้ำแม่หลู
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำแม่หลูกับภายนอก
4. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่มีผลก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนขึ้นในชุมชน

5. แผนดำเนินการ ขอบเขตและวิธีการวิจัย

การศึกษานี้จะทำการศึกษาใน 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2 ต.กองแขก อ.แม่แจ่ม อันเป็นกลุ่มหมู่บ้านชาวกระเหรี่ยง ประกอบด้วย 4 กลุ่มบ้านย่อยคือ บ้านแม่หลู บ้านห้วยทราย บ้านห้วยปูเอก และบ้านป่าเลา กับหมู่ที่ 7 ต.กองแขก อ.แม่แจ่ม อันเป็นกลุ่มบ้านคนเมือง ประกอบด้วย 2 กลุ่มบ้านย่อยคือ บ้านกองแขกเหนือกับ บ้านกองแขกใต้

นอกจากหมู่บ้านหลักทั้ง 2 หมู่บ้านนี้แล้ว ผู้ศึกษาจะเก็บรวบรวมข้อมูลจากหมู่บ้านอื่นที่เกี่ยวข้องมาประกอบด้วย คือ บ้านป่าเฮี้ยะ ต.กองแขก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ บ้านช่างเค็ง บ้านป่าหนาด บ้านแม่แวก บ้านท่าผา ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

วิธีการศึกษาจะใช้การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์โดยพิจารณาผ่านการคลี่คลายในด้านการจัดการทรัพยากรของชาวบ้าน ซึ่งการจัดการทรัพยากรจะหมายรวมถึงทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งรูปธรรมและนามธรรม โดยเน้นพิจารณาที่ระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ และศึกษาถึงโอกาสของสมาชิกชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากร จากจุดนี้จะ

อธิบายเชื่อมโยงไปถึงเงื่อนไขทั้งภายนอกและภายในชุมชนอันทำให้การจัดการทรัพยากรมีรูปแบบเฉพาะ และเปลี่ยนไปในช่วงเวลาต่างๆ

การศึกษาจะศึกษาทั้งจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชาวบ้าน

ระยะเวลาที่ใช้ศึกษา จะศึกษาตั้งแต่ช่วงที่เริ่มตั้งหมู่บ้านกรณีศึกษาซึ่งอยู่ในระยะประมาณสมัยต้นรัตนโกสินทร์มาจนถึง พ.ศ. 2539

6. สถานที่ที่ใช้ในการศึกษา

6.1 หลักการเลือกพื้นที่ศึกษา

การศึกษานี้ผู้ศึกษาเลือกหมู่บ้าน 2 หมู่บ้านในลุ่มน้ำแม่หลอ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่มาศึกษา หมู่บ้านดังกล่าวประกอบด้วยหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงและคนเมืองที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก หมู่บ้านตั้งมาประมาณ 150-200 ปีมาแล้ว จึงสามารถทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของการจัดการทรัพยากรในช่วงเวลาต่างๆ ได้ การเลือกหมู่บ้านเหล่านี้มาศึกษาจึงทำให้สามารถศึกษาถึงประวัติศาสตร์หมู่บ้านโดยพิจารณาผ่านการคลี่คลายของการจัดการทรัพยากรของหมู่บ้านได้ อันจะทำให้เห็นความเคลื่อนไหวอย่างสลับซับซ้อนหลากหลายของชุมชนเล็กๆ ทั้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติในหน่วยนิเวศน์ลุ่มน้ำหนึ่ง ทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ภายในลุ่มน้ำและกับภายนอกลุ่มน้ำ นอกจากนี้หมู่บ้านดังกล่าวยังมีลักษณะพิเศษอื่นๆ คือ

1) ทั้ง 2 หมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกัน อยู่บนสายน้ำเดียวกัน คือลุ่มน้ำแม่หลอ อันเป็นลุ่มน้ำไม่กว้างเกินไปนัก ลุ่มน้ำแม่หลอมีหมู่บ้านตั้งอยู่เพียง 2 หมู่บ้านเท่านั้น ทำให้สามารถศึกษาในแง่ของความเป็นลุ่มน้ำหรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในหน่วยนิเวศน์เดียวกันได้โดยมีขอบเขตพิจารณาค่อนข้างชัดเจน

2) ทั้ง 2 หมู่บ้านตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐพอสมควร ทำให้ในอดีตรัฐไม่ได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อชุมชนมากนักจนกระทั่งถึงช่วงหลังที่รัฐเข้าไปมีบทบาทมากขึ้น ดังนั้นจึงจะทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตในอดีตของชุมชนที่สัมพันธ์อยู่กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างค่อนข้างอิสระจนค่อยคลี่คลายมาสัมพันธ์กับรัฐมากขึ้นภายหลัง

3) หมู่บ้านเหล่านี้เป็นตัวแทนของหมู่บ้านที่มีลักษณะต่างกันคือ

-กลุ่มหมู่บ้านชาวปกากะญอเป็นกลุ่มที่มีการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเงินตราน้อยที่สุด

-กลุ่มบ้านกองแขกเหนือเป็นกลุ่มที่ปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจเงินตราได้อย่างมั่นคงกว่าบ้านกองแขกใต้

-กลุ่มบ้านกองแขกใต้ เป็นกลุ่มที่ปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเงินตรามากที่สุด แต่มีความมั่นคงน้อยกว่าบ้านกองแขกเหนือ เพราะบ้านกองแขกใต้มีสภาพพื้นที่ไร่นาไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกเท่าบ้านกองแขกเหนือจึงถูกบีบให้ต้องหันไปทำการเกษตรในพื้นที่จำกัดอย่างเข้มข้น

4) หมู่บ้านเหล่านี้มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์อยู่ด้วย นอกจากทำให้มีวัฒนธรรมแตกต่างกันแล้ว ชาวปกาเกอะญอยังถูกรัฐมองว่าเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ทั้งกลุ่มชาวปกาเกอะญอและกลุ่มคนเมืองต่างก็ตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยเฉพาะกลุ่มชาวปกาเกอะญอตั้งอยู่ในเขตจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 A

ด้วยเหตุที่หมู่บ้านเหล่านี้มีเงื่อนไขหลากหลายดังกล่าวจึงน่าจะเป็นตัวแทนเพื่อทำความเข้าใจหมู่บ้านในลักษณะต่างๆ ได้

6.2 สภาพทั่วไปของหมู่บ้านกรณีศึกษา

หมู่บ้านที่เลือกมาศึกษาตั้งอยู่บนลำน้ำแม่หลู ในแผนที่ระวาง 4645 1 แบ่งเป็น 2 หมู่บ้านหลักดังนี้

1) หมู่ที่ 2 บ้านแม่หลู ต.กองแขก อ.แม่แจ่ม มีประชากรเป็นชาวกะเหรี่ยง รวมทั้งสิ้น 84 ครอบครัว คิดเป็นจำนวนคน 445 คน แบ่งเป็น 4 บ้านย่อยคือ

-บ้านแม่หลู 53 ครอบครัว

-บ้านป่าเลา 12 ครอบครัว

-บ้านห้วยทราย 14 ครอบครัว

-บ้านห้วยปู่เอย 5 ครอบครัว

ที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม และทางการได้นำป้ายมาติดตั้งประกาศให้บริเวณนี้เป็นพื้นที่จัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1A ใน พ.ศ. 2532 ตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 ชาวบ้านทำไร่เป็นหลัก นอกจากนี้ก็มีการทำนา ส่วนพืชเศรษฐกิจปลูกน้อยมาก เช่น ถั่วเหลือง หอม ชาวบ้านออกไปรับจ้างช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวบ้างไม่มากนัก และจะกลับไปทำไร่เมื่อถึงหน้าฝน มีโรงเรียน ศูนย์เด็กเล็ก ศาลาพระธรรมจาริก และโบสถ์คริสต์ ตั้งอยู่ที่บ้านแม่หลู ไฟฟ้ายังเข้าไม่ถึง

2 หมู่ที่ 7 บ้านกองแขก ต.กองแขก อ.แม่แจ่ม มีประชากรเป็นคนเมือง รวม 251 ครอบครัว คิดเป็นจำนวนคน 1,048 คน แบ่งเป็น 2 บ้านย่อย คือ

-บ้านกองแขกเหนือ 121 ครอบครัว

-บ้านกองแขกใต้ 130 ครอบครัว

ที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม ชาวบ้านทำนาและปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพด ชาวบ้านออกไปรับจ้างหลังฤดูเกี่ยวข้าวแต่ไม่มากนัก ชาวบ้านมีอาชีพเสริม คือ ทอผ้า หมู่บ้านตั้งอยู่ริมถนนราดยาง มีไฟฟ้า มีวัด 2 แห่ง สถานีนอนามัย โรงเรียน และที่ทำการสภาตำบล

นอกจากหมู่บ้านหลักทั้ง 2 หมู่บ้านนี้แล้ว ผู้ศึกษาจะเก็บรวบรวมข้อมูลจากหมู่บ้านอื่นที่เกี่ยวข้องมาประกอบด้วย คือ บ้านป่าเฮียะ ต.กองแขก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ บ้านช่างเค็ง บ้านป่าหนาด บ้านแม่แรก บ้านท่าผา ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

7. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

7.1 การศึกษาในระดับหมู่บ้านจะทำให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจริงจากบทบาทของรัฐต่อหมู่บ้าน และยังสามารถมองย้อนขึ้นไปเห็นถึงความสัมพันธ์ของรัฐกับระดับที่สูงขึ้นไป นอกจากนี้การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ยังทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ จึงทำให้เห็นทั้งแนวกว้างและลึก

7.2 การศึกษาในระดับหมู่บ้านจะทำให้เห็นเงื่อนไขอันหลากหลายทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ

7.3 การศึกษาในระดับหมู่บ้านจะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้นเพื่อนำมาตรวจสอบกับการมองชาวบ้านผ่านสายตาของรัฐและคนภายนอก หรือการมองแบบจากบนลงล่าง

7.4 การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จะทำให้สามารถอธิบายปัญหาที่ซับซ้อนได้ดี เช่น ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่า ปัญหาการปลูกฝิ่น จะทำให้เข้าใจปัญหามากขึ้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการหาทางออกที่เหมาะสมต่อไป

8. ข้อตกลงเบื้องต้น

8.1 การนับวันเดือนปี

การศึกษาครั้งนี้ส่วนใหญ่ผู้ให้ข้อมูลจะให้ข้อมูลด้านการนับเดือนตามการนับของคนเมือง วิทยานิพนธ์นี้จึงใช้การนับเดือนตามการนับของคนเมืองเป็นหลัก ซึ่งเป็นการนับทางจันทคติโดยมีการเรียกชื่อเดือนต่างกันไปบ้าง และมากไปกว่าการนับของภาคกลาง 2 เดือน เช่น เดือน 3 ภาคกลางจะเป็นเดือน 5 เมือง ดังนี้

ตารางที่ 1.1 เปรียบเทียบการนับเดือนของภาคกลาง ภาคเหนือ และปกากะญอ

การนับเดือนทางสุริยคติของ ภาคกลาง	การนับเดือนทางจันทคติ ของภาคกลาง(โดยประมาณ)	การนับเดือนทางจันทคติ ของภาคเหนือ(โดยประมาณ)	การนับเดือนทางจันทคติ ของปกากะญอ(โดยประมาณ)
1. มกราคม	เดือน 2	เดือน 4	เดอะเล (เดือนนี้มีวันขึ้นปีใหม่)
2. กุมภาพันธ์	เดือน 3	เดือน 5	ทีแพะ
3. มีนาคม	เดือน 4	เดือน 6	ทีคุ
4. เมษายน	เดือน 5	เดือน 7	ลาเซอ
5. พฤษภาคม	เดือน 6	เดือน 8	เดะญา
6. มิถุนายน	เดือน 7	เดือน 9	ลานุ่ย
7. กรกฎาคม	เดือน 8	เดือน 10	ลาเคาะ
8. สิงหาคม	เดือน 9	เดือน 11	ลาคุ
9. กันยายน	เดือน 10	เดือน 12	ชิมือ
10. ตุลาคม	เดือน 11	เดือนเกียง	ชีชา
11. พฤศจิกายน	เดือน 12	เดือนยี่	ลานอ
12. ธันวาคม	เดือน 1	เดือน 3	ลาปรี

ส่วนการนับวันปีและช่วงเวลาอื่นๆจะนับตามแบบทางการคือ

- การนับวันจะนับวันอาทิตย์-เสาร์ตามภาคกลาง
- การนับปีจะนับตาม พ.ศ.

- การนับทศวรรษ จะนับเป็นพุทธศตวรรษ เช่น ทศวรรษ 2520 คือช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2520-2529

- การนับศตวรรษ จะนับเป็นพุทธศตวรรษ เช่น พุทธศตวรรษที่ 25 คือช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2400-2499

8.2 การใช้คำเฉพาะ

การศึกษานี้จะพยายามใช้คำเฉพาะของกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์พร้อมกับอธิบายไว้ในเนื้อหา โดยพยายามถอดและเขียนออกมาให้ใกล้เคียงกับการออกเสียงมากที่สุด เช่น ญี่ไขว่ ข้าวเจ็ญ เป็นต้น

คำหนึ่งในการศึกษานี้เลือกมาใช้คือ “ปกากะญอ” ทั้งที่ยังมีข้อโต้แย้งถกเถียงว่าควรจะใช้คำว่ากะเหรี่ยงดีกว่าหรือไม่ จากการสัมภาษณ์และการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่าชาวปกากะญอแต่ละกลุ่มที่มีประสบการณ์แนวคิดต่างกันจะมีทัศนคติต่อการถูกคนภายนอกเรียกด้วยคำเหล่านี้ต่างกัน บางกลุ่มชอบที่จะให้คนภายนอกทั่วไปเรียกตัวเองว่ากะเหรี่ยง หรือ แม้กระทั่ง “ชาวไทยภูเขา” มากกว่า เพราะเห็นว่าเป็นคำนามเฉพาะที่ใช้กันทั่วไป⁷³ ในขณะที่แทบทุกกลุ่มเห็นร่วมกันว่าการถูกเรียกด้วยคำว่า “ยาง” มีความหมายเชิงลบ บางกลุ่มเห็นว่าจะเรียกด้วยคำใดก็ได้ทั้งนั้น สังเกตได้ว่าการเรียกด้วยคำเหล่านี้จะมีการกำหนดระยะห่างระหว่างผู้เรียกและผู้ถูกเรียกพอสมควร ส่วนการเรียกด้วยคำว่า ปากากะญอ นั้นผู้ถูกเรียกจะรู้สึกได้ว่าเป็นพวกเดียวกัน หรือใกล้ชิดกันมากกว่า หรือคาดหวังว่าผู้เรียกจะสามารถพูดภาษาปากากะญอได้ หรือรู้วัฒนธรรม ปากากะญอเป็นอย่างดี⁷⁴ ในขณะที่ยังสังเกตได้ว่าผู้นำชาวปกากะญอที่มีบทบาทในการต่อสู้เรื่องสิทธิจะอยากให้คนภายนอกเรียกเผ่าพันธุ์ของตนว่าปกากะญอ บางคนเห็นว่าจะเรียกด้วยคำใดก็ได้ ความคลุมเครือดังกล่าวอาจจะเป็นเพราะคำเรียกเหล่านี้มีระดับชั้นที่ชาวปกากะญอแต่ละกลุ่มที่มีประสบการณ์และทัศนคติต่างกันเอามาใช้ประโยชน์บางอย่าง เช่น กลุ่มที่มีความมั่นใจน้อยอาจจะพยายามรักษา “ปกากะญอ” เอาไว้เป็นที่มั่นเฉพาะที่ห้ามคนอื่นเข้าไปล่วงล้ำ ในขณะที่ผู้ที่มีความมั่นใจมากกว่ารวมทั้งผู้ที่ต่อสู้เพื่อสิทธิของชนเผ่าจะพยายามยกระดับคำว่าปกากะญอให้เป็นที่ยอมรับในสังคมทั่วไป ในขณะที่บางคนเห็นว่าเรียกด้วยคำใดก็ได้ซึ่งอาจเป็นเพราะความมั่นใจของคนกลุ่มนี้มีสูงแล้ว หรือต้องการลดอุปสรรคในการประสานกับคนหลากหลายกลุ่มลงก็ได้

⁷³ สัมภาษณ์ นายสุพัฒน์ อาภาศิริวินดา (87)

⁷⁴ ถ้าออกเสียงปากากะญอผิดจะแปลว่าคนใจง่ายอันทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกที่ไม่ดี และถ้าเรียกด้วยคำว่าปกากะญอแต่พูดภาษาปกากะญอไม่ได้ หรือไม่รู้จักวัฒนธรรมปกากะญอ หรือไม่ได้รู้จักใกล้ชิดกันมาก่อนผู้ถูกเรียกบางคนจะมองผู้เรียกว่าเสแสร้งหรือละลาบละลั้วมิบังควรได้

การศึกษานี้เลือกคำว่า ปากะญอ มาใช้เพื่อต้องการให้สังคมเข้าใจปากะญออย่างลึกซึ้งขึ้น อันอาจจะต่างไปจาก “กะเหรี่ยง” หรือ “ชาวไทยภูเขา” ที่โดยภาพรวมแล้วเป็นคำที่มีทัศนคติด้านลบอยู่ คำว่าปากะญอจึงถือเป็นการยกระดับการรับรู้ของคนในสังคม และถ้าคนทั่วไปเรียกชื่อชาติพันธุ์ต่างๆ ด้วยคำที่คนในชาตินั้นเรียกตัวเองก็จะเป็นพื้นฐานในการเข้าใจลักษณะเฉพาะของชาติพันธุ์อื่นๆ และยอมรับความหลากหลาย ลดเลิกการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จของผู้ปกครองได้ อย่างไรก็ตาม การใช้คำว่าปากะญอก็อาจจะกระทบต่อการปรับตัวของชาวบ้านบางกลุ่มที่ยังต้องการใช้คำว่าปากะญอให้เป็นประโยชน์จากการเป็นพื้นที่เฉพาะของตนบ้างก็ได้

8.3 การอ้างอิงบุคคล

การศึกษานี้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลประมาณ 135 คน การอ้างอิงข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละครั้งจะระบุว่าได้ข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์คนใด พร้อมกับวงเล็บหมายเลขของผู้ให้สัมภาษณ์โดยรายละเอียดส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์จะอยู่ที่ส่วนของบรรณานุกรมตามลำดับหมายเลข ซึ่งสามารถค้นหาให้ตรงตามหมายเลขที่อยู่ข้างหลังนามผู้ให้สัมภาษณ์ในการอ้างอิงแต่ละครั้ง